

Століття видатних українських істориків: 1882—1982

М. Антонович

В. ЛИПІНСЬКИЙ І Д. ДОРОШЕНКО*

(До наукової співпраці двох великих істориків)

На 1982 рік припало сторіччя з дня народження двох визначних українських істориків, Вячеслава Казимировича Липинського (1882—1931) і Дмитра Івановича Дорошенка (1882—1951). Присвячуючи увагу їхній науковій співпраці, ми свідомі труднощів, що стоять перед нами.

Обидва вчені були якнайближчими друзями понад 20 років, а понад десять років працювали для одної світоглядно-політичної ідеї. За таких умов трудно провести чітку межу між трьома ділянками: особистою дружбою, політикою і наукою, бо ж вони тісно переплітаються. Коли наприкінці 1920-х років на базі конфлікту між В. Липинським і берлінським гетьманським осередком взагалі, а гетьманом Павлом Скоропадським зокрема, виник спір, то незважаючи на намагання Дмитра Івановича виступити посередником, це вплинуло на погіршення, а потім і припинення всяких зносин між обома істориками, отже відбилося і на їхніх наукових контактах, хоч тоді вже важко хворий на туберкульозу В. Липинський і так був мало працездатний.

*
**

В. Липинський познайомився з Д. Дорошенком «не пізніше 1908 р.», як пише І. Коровицький,¹ чи весною 1909 р., як свідчить сам Дорошенко,² хоч це й ледве чи могло бути в квітні того року, як він пише. Принаймні Є. Х. Чикаленко записав 16 лютого 1909 р. у свій «Щоденник» таке:

«З ініціативи вельми талановитого молодого історика нашого В. Липинського надумали вони (українські поляки, прим. М. А.) засну-

* Автор складає щирю подяку Східньо-європейському Дослідному Інституту ім. В. Липинського в Філядельфії за дозвіл використати деякі недруковані листи В. Липинського і за прислання копій згаданих листів.

¹ Вячеслав Липинський, *Архів*. т. 6. Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського. Редактор Іван Коровицький. Філядельфія, Східньо-Європейський Дослідний Інститут ім. В. К. Липинського, 1973, стор. XXV.

² Д. Дорошенко, *Мої спомини про давнє минуле (1901—1914)*. Вінніпег, Тризуб, 1949, стор. 113.

вати для ширення українства серед польського суспільства тижневий орган на польській мові і виявили бажання особисто познайомитись з українськими культурними діячами.

Заходами В. Липинського зійшлося нас вчора душ із двадцять в ресторани. Нас українців, співробітників «Ради» було 6 душ, а решта — поляки.»³

Хоч Євген Харлампович і не називає імен учасників цих сходин — працівників «Ради», але між цими шістьма мусів же бути Дмитро Іванович — у той час постійний член редколегії «Ради». Отже, Ф. Матушевський, який, як пише Д. Дорошенко, познайомив його з Липинським,⁴ мусів це зробити не пізніше початку лютого 1909 р. На це непрямо вказує даліше місце в споминах Д. Дорошенка:

«Ми скоро зійшлися з Липинським, і вже при другому чи третьому побаченні він запросив мене бути присутнім на з'їзді «українців польської культури» в Києві.»⁵

З'їзд цей відбувся весною 1909 р., отже друге-третє побачення не могло бути надто віддаленим часово. Тож знайомство Дорошенка з Липинським треба віднести на самий початок 1909 р., не пізніше початку лютого.

І походженням, і вдачею, і зацікавленням Вячеслав Липинський мав дуже багато спільного з Дмитром Дорошенком, але водночас вони рішуче різнилися деякими своїми рисами характеру. Спільне в них було аристократичне походження з глибоким відчуттям „noblesse oblige“, розуміння традиції, в'язала їх любов до України і бажання зробити щось для добра батьківщини, захоплення історією, а зокрема історією козаччини з спеціальною увагою до історії України XVII ст. тощо. У Липинського, як українського неофіта, який перейшов до нашої нації від поляків (або, як сам Липинський казав, «вернувся до українців»), ці почуття були сильно загострені, коли в Дорошенка вони були більш органічні.

Характерами, як уже згадано, вони значно різнилися. Дорошенко був лагідної вдачі, готовий до компромісів, типовий цивільний,⁶ чи «цивіль», як сказали б галичани. Липинський був твердий до себе і до інших, шорсткий, «хлібороб і жовнір», як він сам себе залюбки

³ Є. Чикаленко, *Щоденник (1907—1917)*. Львів, «Червона Калина» 1931, стор. 68.

⁴ Д. Дорошенко, *op. cit.*, стор. 113.

⁵ Д. Дорошенко, *op. cit.*, стор. 114.

⁶ Є. Чикаленко, *op. cit.*, так характеризував Д. Дорошенка: «... дуже гарний на вроду, добре вихований, справжній український аристократ... дипломат у поведженні з людьми і чомусь соціал-демократ... Має надзвичайну пам'ять, пише легко, гладко і скоро, а тому для щоденної газети дуже цінний співробітник». (Стор. 6).

характеризував,⁷ вразливий, нервовий, але рішучий і прямолінійний,⁸ типовий ідеолог-фанатик, до певної міри дон-Кіхот.⁹

Різнилися обидва діячі також системою праці і стилем. В науці, та й у журналістиці Дорошенко був добрим популяризатором,¹⁰ мав легке перо, добрий стиль, писав цікаво і швидко,¹¹ був блискучим промовцем і прекрасним співрозмовником. Липинський не надавався на популяризатора, писав повільніше, обдумуючи кожне написане слово, любив «йти в глибину», докладно досліджувати обговорювану ним тему. Все ж таки і Липинський був блискучим журналістом, а його статті, друковані в «Раді» під псевдонімом В. Превобережець, загалом подобалися — настільки, що читачі їх називали як зразкові. Коли Є. Чикаленко побував на початку 1912 р. в Петербурзі і спитався на засіданні українського клубу, які статті в «Раді» присутні вважають солідними і цікавими, «то один назвав... статтю Правобережця (Вячеслава Липинського) про Б. Залеського...»¹² Сам Є. Чикаленко вважав, що Липинський «... людина справді не щоденна, а, на мою думку, після Грушевського, це найталановитіший наш публіцист...»¹³

Коротко, що такі дві людини, які себе ідеально доповнювали, були пов'язані довгі роки тісною дружбаю, мусило дати свої благодіючі наслідки всюди там, де ця співпраця проявлялася: у державному, опісля в політично-світоглядovому і в науковому житті. Ми тут розглянемо лише наукову ділянку їхньої співпраці.

*
**

Д. Дорошенко незвичайно високо цинив В. Липинського як історика і обговорював усі його великі праці в українській пресі. 7 серпня 1919 р., на повідомлення про димісію В. Липинського з посту віден-

⁷ Недрукований лист Липинського до Дорошенка з 25. VIII. 1926.

⁸ Деякі цінні помічення до характеру В. Липинського подав М. Базілевський в Вячеслав Липинський і його творчість. Нью-Йорк, Булава 1961, стор. 48 і далі.

⁹ Недрукований лист Липинського до Дорошенка з 17. V. 1928.

¹⁰ Саме так характеризує Дорошенко себе аж двічі в листі до О. Оглоблина з 20. VI. 1942. «Український Історик», 1965, ч. 3—4, стор. 86. У листі до Липинського з 24. XII. 1927 Дорошенко пише про себе: «... поки я не сиджу коло архівів, як Ви колись, доти з мене історик хіба в лапках («історик») ... Оце моє фальшиве становище «історика», — щоб Ви знали, — це моя болюча рана, на яку я не можу вжити ліків, хоч і знаю, які це ліки...» (В. Липинський, Архів, т. 6, стор. 277). Щойно за 1930-х років Д. Дорошенко, коли переїхав у Варшаву, «добився до архівів — варшавських, познанських, краківських та львівських», як він це сам пише в цитованому листі до О. Оглоблина.

¹¹ При всій скромності про це Дорошенко сам не раз згадував у листах до Липинського, напр., лист з 10. 10. 1922 (В. Липинський, Архів, т. 6, стор. 39).

¹² Є. Чикаленко, *op. cit.*, запис 3 лютого 1912 р., стор. 282.

¹³ *Ibid.*, стор. 334.

ського посла, Д. Дорошенко відписує: «... буде для Вас робота: і громадська, і наукова, і публіцистична. Ви маєте добре перо, і це може служити Вам доброю зброєю для оборони рідного краю.»¹⁴ Говорячи ще за життя В. Липинського про його історичні праці, Д. Дорошенко стверджує, що «під оглядом науковим праці Липинського... здобули високу оцінку в компетентних кругах».¹⁵ Трохи пізніше, в статті про розвиток української науки і її теперішній стан, Дорошенко називає трьох дослідників, а на першому місці — Липинського (потім В. Модзалевського і М. Слабченка).¹⁶ Після смерті В. Липинського Д. Дорошенко відгукнувся цілим рядом некрологів в українських і чужомовних журналах. В них Д. Дорошенко вказує на те, що можна не погоджуватися з Липинським,

«але не можна не підкреслити, що він витяг на денне світло велику кількість досі невідомих, або мало відомих історичних фактів, що він вияснив соціально структуру керівних українських кіл козацької держави, їхню політику, їхню ідеологію...»¹⁷

Також у Записках УНІ в Берліні помістив Дорошенко німецькою мовою просторий некролог.¹⁸ Там читаємо, що із смертю В. Липинського «українська історична наука і взагалі українське духове життя понесло дуже важку втрату».¹⁹ Підсумовуючи наприкінці статті значення його, Дорошенко пише:

«Історичні праці Липинського це без сумніву найсильніший і найважливіший вияв повороту в українській історіографії, викликаний відродженням українських державницьких стремлень. Вони водночас поряд із працями Грушевського найцінніше досягнення української історичної думки наших часів... Вистачить звернути увагу на численні покликування на Липинського у IX томі «Історії України» М. Грушевського, який щойно вийшов у Києві, щоб мати уяву про те, якою мірою твори покійного українського історика актуальні та новаторські як результат невтомного досліджування джерел, глибокої наукової аналізи, блискучої історичної інтуїції і рідкого дару широкого, проникливого погляду, яким доля наділяє лише видатних істориків.»²⁰

¹⁴ В. Липинський, *Архів*, т. 6, стор. 18.

¹⁵ М. Забаревський (Д. Дорошенко), *Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу*. (Друге вид.), Аугсбург, Український Літопис, 1946, стор. 10.

¹⁶ *Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart*. Herausgeg. von V. Zalozieckyj. Deutschland und Ausland, 28/29 Heft, Münster 1930, стор. 194.

¹⁷ *Časopis Národního Musea*. Praha 1932 (CVI), стор. 18. Повна назва статті: Vjačeslav Lypynskýj (1882—1931). Náčrtek z novější ukrajinské historiografie (стор. 1—18).

¹⁸ *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin*. Band III. Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter, 1931, стор. 157—166).

¹⁹ *Ibid.*, стор. 157. Тут подаємо переклад з німецької мови.

²⁰ *Ibid.*, стор. 156—157.

Ці теплі слова були відгуком того, що Д. Дорошенко писав про В. Липинського як історика ще 1923 року в своєму «Огляді української історіографії», де він називає праці В. Липинського «безперечно найважливішою появою на полі української історіографії останніх двох десятиків років» і уважає їх «найціннішим здобутком української історичної думки новіших часів» і знов ставить його поряд М. Грушевського.²¹

Липинський був багато стриманіший тай взагалі скупий на слова, коли треба було когось хвалити. Навіть вітаючи Д. Дорошенка з 25-літнім ювілеєм «його літературної, наукової і громадської праці», Липинський уважав це загальним святом гетьманського руху: «... всею душею прилучуюся до цього нашого спільного свята і спільних побажань ще многих літ праці нашому Дорогому Ювілятові».²² Проте було б помилкою уважати, що Липинський недоцінював чи не любив Дмитра Івановича. Навпаки! Але, вміючи гостро картати інших, він не вмів «стелитися барвінком» і виходити з себе, уважаючи, що добрий рівень і порядна поведінка це норма, а не виняток, і похвали не потребує.

Все ж таки Липинський в листі до Дорошенка дуже похвалив його історіографію. Самого листа Липинського не збереглося, однак із відповіді Д. Дорошенка на його лист з 7 липня 1923 року ми можемо собі уявити, як її Липинський характеризував, коли примусив Дорошенка до таких слів: «... дякую Вам сердечно за добре слово й про мою Історіографію. Ви занадто високо її ціните...»²³

Для з'ясування наукових зносин між обома істориками ми користуємося в першу чергу їхніми листами. У той час, коли листів В. Липинського до Д. Дорошенка збереглося не цілих 30 (у зв'язку з «кошовим життям» Д. Дорошенка більшість листів з його архіву загубилася), то листів Дмитра Івановича до Вячеслава Казимировича збереглося понад десять разів більше. Уже це одне ставить значні обмеження перед нами. Крім того, найактивніший обмін думками проходив у той час, коли обидва історики бачилися особисто, а це бувало досить часто. Один рік Д. Дорошенко прожив у Райхенау, де жив і В. Липинський (1920—21), а Липинський з свого боку більше року жив у Берліні (1926—1927), де в той час перебував і Дорошенко. Крім того Дорошенко відвідував часто свого хворого друга в Австрії. З цих часів найактивнішого обміну думками на історичні теми у нас писаної документації мало. Все ж таки і поза цим маємо багато матеріалів для з'ясування співпраці в галузі історії між нашими двома великими істориками.

²¹ Д. Дорошенко, *Огляд української історіографії*. Прага, Український університет, 1923, стор. 209.

²² З недрукованої чернетки В. Липинського з 1924 р., без дати. Ювілей Д. І. Дорошенка відзначили на засіданні Історично-філологічного товариства в Празі, 16 грудня 1924. (Лист Д. Дорошенка до В. Липинського з 17. XII. 1924). (В. Липинський, *Архів*, т. 6, стор. 122.)

²³ В. Липинський, *Архів*, т. 6, стор. 51.

Перші сліди тісної співпраці Д. Дорошенка з В. Липинським в історичній галузі ми спостерігаємо вже на початку 1920 року, коли обидва історики поряд із творенням основ української гетьманської організації почали займатися також видавничою діяльністю. На повідомлення В. Липинського, що почне виходити «Хліборобська Україна», Д. Дорошенко 3 березня 1920 р. відповідає: «Справу журналу я беру близько до серця і дуже радію, що він буде.» Водночас Дмитро Іванович висловлює бажання вести в журналі «відділ бібліографії й хроніки літературно-наукового життя».²⁴

Центральною частиною «Хліборобської України» були без сумніву «Листи до братів-хліборобів» В. Липинського, але і Д. Дорошенко вмщує в журналі цілий ряд матеріалів: некрологи, спомини, бібліографічні нотатки, повідомлення, літературну хроніку і статті. Майже всі ці матеріали сьогодні вже мають історичне значення при відсутності інших джерел чи їх уривчастості, а такі його статті, як напр., з приводу 35-річчя смерті визначної української діячки Єлисавети Милорадович, мають і подекуди джерельне значення, оскільки крім статті О. Кониського в «Зорі» 1894 та Хропаля в «Правді» 1890 р. Дорошенко отримав відомості від близького родича її П. Скоропадського і спомини Ольги Кир. Милорадович (лист Д. Д. до В. Л. з 15. III. 1924). Можна сказати, що п'ять книжок «Хліборобської України» є великою мірою результатом співпраці обох наших істориків, оскільки вони не лише заповнювали його своїми писаннями, але й спільно шукали співробітників та добували матеріал, чи перекладали прислані статті (Д. Дорошенко переклав статтю ген. Залеського). На сьогоднішній день українська еміграція неспроможна видавати «партійні» журнали на такому рівні, як була колись «Хліборобська Україна».

Цікавою ілюстрацією співпраці Д. Дорошенка з В. Липинським у тих часах можуть служити «Мої спомини про недавнє-минуле» Д. Дорошенка.²⁵ Пишучи про анулювання Австрією Брест-Литовського договору, Дорошенко признається, що в нього з писанням «не клеїться щось». Він просить Липинського поправити фактичні помилки і те, що може «незручно писати...».²⁶ Відповідь на цього листа випадково збереглася в чернетці, з якої ми бачимо, що В. Липинський сильно змінив текст Д. Дорошенка, а з друкованого тексту ми бачимо, що Д. Дорошенко прийняв усі замітки і поправки Липинського,²⁷ лише просить, щоб Вячеслав Казимирович не викреслював подяки йому за допомогу і подає свої причини на це.²⁸ Із споминів ми бачимо, що Д. Доро-

²⁴ В. Липинський, *Архів*, т. 6 (далі цитується як «Листи Д. Д.»), стор. 21.

²⁵ Перше видання російською мовою в журналі «Историк и современник», друге у Львові, Червона Калина, 1923, третє в Мюнхені, 1969.

²⁶ Листи Д. Д., стор. 62.

²⁷ Чернетка недрукованого листа В. Липинського з 30. X. 1923 і Лист Д. Д. 1. XI. 1923, стор. 64.

²⁸ Ibid., стор. 65.

шенко поробив лише дрібні стилістичні поправки до тексту і змін, визначених Липинським.²⁹

Дальшу співпрацю в галузі історії між Д. Дорошенком і В. Липинським поділяємо для скорочення на декілька головних ділянок: обмін науковими інформаціями, обмін книжками, обмін відомостями про українські наукові установи взагалі, а про берлінський інститут зокрема, а також про пляни друку та їх виконання.

**
*

При обміні науковими інформаціями В. Липинський більше отримував від Дорошенка, ніж йому міг дати. Це зрештою зовсім зрозуміло. Живучи постійно в Райхенау, що в Австрії, далеко від людей, він не був так у курсі справ усіх наукових новин як Дорошенко з своїм, як він це сам не раз називав, «циганським» життям. Другою причиною було те, що гетьманці хотіли тримати місце перебування Липинського в таємниці, а тому зв'язок з Україною для нього йшов через Д. Дорошенка (мова в першу чергу про присилку і висилку наукових книжок).

Серед тих інформацій є, наприклад, що Микола Прокопович Василенко отримав на Україні з еміграції «Архив русской революции». У зв'язку з цим Д. Дорошенко питається, «чи не післати йому спочатку Вашої «України на переломі», а потім, коли дійде, то й «Хліборобської України?» і подає його адресу (УАН).³⁰

Часто в листах Д. Дорошенка читаємо інформації про нові книжки, що приходили з України, чи виходили на еміграції, «Архив гражданской войны» із статтею Малярєвського (еміграційне видання — лист Д. Д. з 16. III. 1923), празькі видання, що їх Дмитро Іванович звичайно роздобував і пересилав Липинському. 29. I. 1924 він повідомляє Вячеслава Казимировича про те, що з України в Український Вільний Університет прийшли Записки Історично-філологічного відділу УАН (кн. II-III, Київ 1923), а також «Історіографія» Багалія. Цей том записок був зокрема цікавий для Липинського тому, що там була рецензія П. Клименка на його працю «Україна на переломі». Дорошенко поробив виписки з рецензії і прислав Вячеславу Казимировичу.

Дорошенко, який і сам обговорив уже раніше цей твір свого товариша по праці,³¹ називає рецензію П. Клименка цікавою і зазначає, що вона спопуляризує думки Липинського в Україні. Однак, пишучи некролог Липинського для чеського часопису, вісім років пізніше Дорошенко уважає, що «П. Клименко невияснив і точно не обґрунтував своїх закидів, а тому не може нікого переконати».³² Насправді Клименко правильно вказує на те, що Липинський недоці-

²⁹ Мої спомини... Мюнхен 1969, стор. 310 і далі.

³⁰ Листи Д. Д. (Лист з 26. XII. 1921), стор. 38.

³¹ «Книжка», Станиславів, 1921, ч. 4.

³² Праця цит. в прим. 17, стор. 11—16.

нює значення інших верств народу (зокрема міщанства і духовенства в повстанні Хмельницького), бере на увагу не всю шляхту, а лише ту частину, яка приєдналася до повстання і не з'ясовує міжнародного становища тодішньої України.³³ Такої мікроаналізи дотепер не проведено і тому повстання Хмельницького до наших днів повністю нез'ясоване, хоч Грушевський присвятив йому п'ять книжок (VIII-IX томи) своєї історії.

Місяць пізніше (3. III. 1924) Дорошенко пересилає Липинському «Записки», які він позичив у бібліотеці УВУ, а водночас повідомляє, що написав для „Slavonic Review“ огляд новин української історіографії, де докладно обговорив «Україну на переломі». Трохи згодом (15. III.) Дорошенко питається Вячеслава Казимировича, чи буде далі виходити «Хліборобська Україна» і пропонує ряд своєї праць для журналу, а водночас висилає Липинському відбитку Й. Голомбека про Парцевича, австрійського посла до Хмельницького. Через два місяці повідомляє Дорошенко свого друга, що Голомбек привіз йому ряд книжок Равіти-Гавронського. Ще через два місяці питається, чи Липинський отримує львівські видання «Стару Україну» і «Записки НТШ». В осени того ж року Дорошенко інформує Липинського (28. IX. 1924), що в Празі на з'їзді російських учених В. Мякотин читав доповідь про Переяславську угоду і критикував положення Липинського, якого боронили проф. Лащенко і Шелухин (4. X. 1924).³⁴

Цих декілька прикладів вистачить для того, щоб показати, який тісний науковий контакт існував між обома ученими, що обмінювалися інформаціями, книжками тощо, при чому Д. Дорошенко звичайно інформував, а Липинський його ідеологічно унапрямував. Щоб навітлити і цю сторінку взаємин обговоримо ще дві справи: 1. Історію України 1917—1923 років, якої вийшло лише два томи³⁵ і 2. справу Українського Наукового Інституту.

Після катастрофи української визвольної боротьби різні партії посвоєму навітлювали події 1917—1921 років. Ліві есери видали чотири томи Павла Христюка,³⁶ уенерівці почали видавати літопис української революції,³⁷ а гетьман Павло Скоропадський звернувся до Д.

³³ Листи Д. Д., стор. 407—408.

³⁴ Листи Д. Д., стор. 101 і 102.

³⁵ Д. Дорошенко, *Історія України 1917—1923 рр.*, т. I. Доба Центральної Ради. Ужгород, «Свобода» 1932. 437 + XXI стор. (друге видання Нью-Йорк, Булава, 1954), фотодрук з першого видання і т. II, Ужгород, «Свобода», 1930, 424 + LXXXVI стор. Друге видання Нью-Йорк, Булава, 1954, (фотодрук). Цей том вийшов також у перекладі англійською мовою, Вінніпег-Торонто-Дітройт 1973 р., 610 стор.

³⁶ *Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга перша. Павло Христюк. Замітки і матеріали до історії української революції*, т. I—IV. Віден 1921—1922.

³⁷ О. Доценко, *Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції 1917—1923*. Київ—Львів, т. II, кн. 4, 1923; т. II, кн. 5, 1924. Автором цієї праці вважають С. Петлюру. Соц.-деміївське навіт-

Дорошенка з дорученням написати історію Гетьманщини з монархічної точки зору,³⁸ під редакцією П. Скоропадського і В. Липинського. На цю думку навів П. Скоропадський сам Д. Дорошенко, коли в 1922 році почав у берлінському російському журналі «Историк и современник» друкувати свої спомини під назвою «Война и революция на Украине».³⁹ Тоді до Дмитра Івановича звернулося спершу видавництво «Червоної Калини», щоб він написав свої спомини по-українському, а Гетьман у порозумінні з Липинським звернувся і собі до нього в цій самій справі,⁴⁰ з тим, щоб на цей раз вийти поза рамки спогадів, а дати велику річ на документальній базі.

Концепція цієї «Історії» переходила цілий ряд етапів, хоч в основному систему праці уточнено вже на самому початку: Д. Дорошенко збиратиме матеріал і свідчення діячів,⁴¹ інформуватиме Липинського про перебіг праці і писатиме та пересилатиме для перевірки Липинському, що після своїх зауважень і доповнень переслав рукопис гетьманові, який опісля повертав Дорошенкові для остаточної редакції, що її ще раз мав перевірити Липинський уже остаточно (Лист Д. Д. 11. IX. 1924, стор. 97—98).

Дмитро Іванович дуже захопився цією справою наукового доповнення своїх споминів про недавнє-минуле і вже в першому листі, все того ж 10. X. 1922, пише Липинському про свій плян праці: «до літа 1923 р. збираю (і обробляю) матеріал; на літо їду до Берліну і там, близько від п. Г. приступаю до писання. Думаю, що протягом вакацій напишу, я ж пишу скоро...».⁴²

З того часу Д. Дорошенко регулярно інформує В. Липинського про хід праці. В. Липинський запропонував із свого боку включити в цю історію ілюстрації, — ідея, яку автор негайно ж радісно прийняв (15. XI. 1922).⁴³ Крім того Липинський постійно допомагав порадами, матеріалами (2. II. 1923),⁴⁴ доповняв присланий йому рукопис, виправляв написане, а саме головне «унапрямував Д. Дорошенка в його праці, даючи також ідеологічні вказівки. Саме на доручення В. Липинського Д. Дорошенко уточнив дату приходу гетьмана до влади, бо ж ішов спір на цю тему».⁴⁵ Коротко, вклад Липинського в «Історію

лення дав І. Мазепа щойно за другої світової війни, т. I—III, Прага, Пробоем, 1942—43. Тритомник В. Винниченка, *Відродження нації*. Київ—Відень 1920, був викликаний особистим бажанням В. Винниченка повернутися на Україну, а тому не репрезентує навіть поглядів лівих с.-д.

³⁸ Листи Д. Д., стор. 38—39.

³⁹ Числа 1—2, 1922 і 4, 1923.

⁴⁰ Листи Д. Д., стор. 39: «Сьогодні я дістав листа від п. Гетьмана з повідомленням, що Ви на це згодні».

⁴¹ Там же.

⁴² Листи Д. Д., стор. 39.

⁴³ *Op. cit.*, стор. 40.

⁴⁴ *Op. cit.*, стор. 43. Дорошенко не раз підкреслює в листах, що приймає всі поправки Липинського.

⁴⁵ Недрукований лист В. Липинського з 6. V. 1926.

України 1917—1923 рр.», зокрема в другий том праці Дорошенка — величезний,⁴⁶ включаючи зауваження до самого пляну «Історії» (Лист Д. Д. 19. IX. 1923).

Один час П. Скоропадський навіть носився з думкою передати писання історії Липинському, очевидно, або на його думку Д. Дорошенко працював за повільно, або йому не подобалися деякі речі в рукописі автора «Історії».⁴⁷ Дорошенко, який уже зайшов так далеко із збиранням матеріалів і писанням, переконав Скоропадського, що від зміни автора писання історії не прискориться.⁴⁸ Крім того і писання цієї історії Дорошенку, очевидно, сподобалося, а тому він відразу ж поробив заходи, щоб зрушити писання її з мертвої точки⁴⁹ та обіцяв, що до жовтня скінчить том «Історії» про період гетьмана. Насправді потривало трохи довше, бо аж до липня 1925 р., коли Д. Дорошенко дописав свою історію. Звичайно, на цьому листування у справі другого тому між Д. Дорошенком і В. Липинським не припинялося, бо ж автор постійно знаходив новий матеріал і додавав, а друк книжки затягнувся з уваги на брак коштів. Цей том вийшов щойно 1930 р. заходами д-ра О. Цюпки, коли відносини між В. Липинським і Д. Дорошенком уже були напружені; однак в їхньому листуванні ця справа не сходить з порядку денного до самого кінця.

У зв'язку із з'ясуванням участі В. Липинського в писанні цієї «Історії» впадає в очі, як холодно поставлено В. Липинського у передмові до другого тому «Історії України 1917—1924 рр.», поряд із понад двома десятками більш-менш випадкових імен людей, які Дорошенкові позичали матеріяли, давали свої спомини, усно чи в списаний формі. Гльорифікація П. Скоропадського, проти якої в той час уже гостро виступив Липинський⁵⁰ і перехід Дорошенка в табір позиції чи, краще кажучи, опозиції до Липинського, тут, очевидно, свою роль відіграли.

Поряд із писанням «Історії» Д. Дорошенко написав також у популярній формі при співпраці В. Липинського статтю, що пізніше переросла у брошуру, в якій Дмитро Іванович з'ясував ідеологію В.

⁴⁶ Від 10. X. 1922 р. аж до 29. IX. 1925, коли Д. Дорошенко писав Липинському, що він з доручення Скоропадського говорив з Є. Вировим у справі друку «Історії». Д. Дорошенко у своїх листах говорить про неї всього 63 рази — три рази в 1922 р., 13 — у 1923, 23 — у 1924 і 24 рази у 1925 р. Дат не подаємо з браку місця.

⁴⁷ Лист Д. Д. з 30. III. 1924, стор. 77.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Op. cit., стор. 77—80. Пор. також лист з 21. IX. 1924: «Я дуже радий, — пише Д. Дорошенко В. Липинському, — що перші розділи «Історії» Ви знаходите вдоволяючими, це надає мені охоти працювати далі...», стор. 99.

⁵⁰ В. Липинський, «Діло», 30. IX. — 9. X. 1930 р., чч. 216—224 під заголовком *Розкол серед гетьманців* (Лист до редакції). Передрук у «Збірнику Хліборобської України», т. I, 1931 Прага, стор. 14—34 під назвою «Комунікат».

Липинського.⁵¹ Ця річ не належить до наукових, а тому ми її тут не обговорюємо. Вкажемо лише, що й при писанні і виданні її Д. Дорошенко і В. Липинський якнайтісніше співпрацювали. Липинський переглянув цілий текст, поробив свої поправки і уточнив з Д. Дорошенком навіть назву брошури.⁵²

Наприкінці нашої статті скажемо ще декілька слів про співпрацю Д. Дорошенка з В. Липинським при організації «Українського наукового інституту в Берліні». Ця установа, яка постала завдяки заходам і зв'язкам П. Скоропадського, відіграла важливу роль у культурному житті українців на еміграції (1926—1945) взагалі, а в Німеччині зокрема.

Вперше ідея інституту активізувалася восени 1924 року, коли Д. Дорошенко (13—22. X. 1924) їздив у Берлін для переговорів з німцями, що первісно хотіли створити український інститут як філію російського.⁵³ На такий компроміс крім, мабуть, Скоропадського ніхто не хотів іти. С. Шемет домагався лише самостійного інституту, а інші готові були піти на компроміс, з тим, що Український Науковий Інститут може стати секцією чи філією, але не російського, а східньоєвропейського інституту.⁵⁴ Цю концепцію як «останню позицію, за яку далі уступати не можемо» (підкреслення Липинського у недрукованому листі з 16. X. 1924), схвалив також Вячеслав Казимирович.

Директором Інституту призначено на домагання Липинського — Дорошенка, хоч стояла також кандидатура Томашівського, що дуже заболіло Дмитра Івановича,⁵⁵ який «з дуже сокрушенням серцем» — під тиском — згоджувався на участь Томашівського в праці інституту взагалі.⁵⁶ Липинський слушно побачив в Інституті єдину шансу гетьманців, а тому ставив свої рішучі домагання в справі підбору кан-

⁵¹ Д. Дорошенко популяризував «Листи» Липинського в берлінському «Українському Слові», ч. 110—111 за 1921 р., а в 1924 в канадському «Українському Голосі». Цю статтю в поширеному вигляді видано в Відні 1925 р.: М. Забаревський, *Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу*. Перевидання, Авгсбург 1946.

⁵² Про реферування «Листів» Липинського Д. Дорошенко згадує в своїх листах до Липинського 18. III. 1924, 21. IV. 1924 («мое реферування Ваших листів розрослося») і 28. IV. 1924 («тільки сьогодні скінчив і вислав п. Жеребкові статтю «В. Липинський і його Листи до братів-хліборобів...» і далі... «популяризувати Вас дуже тяжко»). Для окремої брошури Д. Д. вирішив змінити назву на «В. Липинський і його думки про українську національну справу» (17. VII. 1925), а Липинський з свого боку пропонував «В. Липинський і його державницька теорія української нації». Щойно нову, компромісну назву (25. VII. 1925) «В. Липинський і його думки про українську націю і державу» Липинський акцептував (29. VII. 1925).

⁵³ Лист Д. Д., з 14. X. 1924, стор. 103—104.

⁵⁴ *Op. cit.*, лист 14. X. 1924, стор. 103—104.

⁵⁵ *Op. cit.*, 3. XI. 1924, стор. 108—109.

⁵⁶ *Op. cit.*, 14. X., стор. 104.

дидатів на наукових співробітників. Обережніший Дорошенко, який мав більше практики в науковому світі, уважав, що «в закликанні його членів чи співробітників треба перш за все брати критерій науковости»,⁵⁷ а якщо «прикладати дуже строгі вимоги „політичної благонадійности“, то зостанемося без людей».⁵⁸

Треба визнати, що Д. Дорошенко з своєї партійної точки зору не дуже й перебільшував, коли писав Липинському, що

«у Вашій особі бачу в даний момент єдиного, розумного і чесного патріота українського, котрий знає, чого він хоче і уміє пояснити це другим. Сполучення розуму, чесноти і гарячого патріотизму я вважаю за явище дуже рідке, просто виключне серед нашого громадянства; здебільшого буває так, що коли чесна людина, то дурень, коли розумна — то злодій (не тільки в буквальному зміслі).»⁵⁹

Ось чому він потрохи не погоджувався з Липинським і намагався шукати кандидатів серед інакше думаючих: малоросів, соціал-демократів, безпартійних тощо. Тільки ж тоді справа застрягла в бюрократичній машині Німеччини⁶⁰ і застудувалася знов щойно 1926 року.

У квітні того року Д. Дорошенко повідомляє, «що діло вирішено позитивно», хоч «оформлено справу буде тільки за 3-4 тижні»,⁶¹ а 5 липня пише, що отримав офіційне запрошення на посаду директора Інституту.⁶² Ще перед тим В. Липинський написав Дорошенкові листа, де ще раз дуже ясно виложив свої думки: «керуватися виключно «академічним» принципом у доборі людей — це поповняти самогубство.» Ілюструючи свою думку він вказує на високий «академізм» у російських університетах перед війною і додає: «... яка користь з такої, вибачте за слово, ідіотської науки, яка не потрафила врятувати свою Батьківщину од загибелі?» Липинський обстоює ідею зібрання людей гетьманської ідеї в цьому центрі. Свідомий того, що цього принципу не можна буде провести повністю, Липинський вважає, що «при оцінці людей треба керуватись не тим, чи даний кандидат вже зовсім восприймає нашу ідею, а тим, чи він її хоче і може восприйняти.» У цьому зв'язку він відкидає кандидатуру відомого соціаліста Валентина Садовського,⁶³ якого перед тим пропонував Дорошенко. Водночас Липинський просить не давати йому самому «катодрі» в Інституті, для добра самої установи. Він обстоює думку, що треба притягати нових людей.⁶⁴

⁵⁷ Op. cit., 3. XI., стор. 110.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., стор. 108.

⁶⁰ Op. cit., 28. XI. 1925, стор. 189.

⁶¹ Op. cit., 16. IV. 1926, стор. 215.

⁶² Op. cit., 5. VII. 1926, стор. 229—230.

⁶³ Недрукований лист В. Липинського до Д. Дорошенка з 3. IV. 1926 р.

⁶⁴ Ibid.

Звичайно, ні Дорошенко, ні його співробітники, а зокрема Скоропадський, не хотіли і не могли зректися кандидатури В. Липинського і з усіх сторін натискали на його приїзд.⁶⁵ Погані передчуття мав Липинський у зв'язку з своїм переїздом і ці передчуття, на превеликий жаль, справдилися. Запевнення Дорошенка, що «ми стільки надій покладали й покладемо на те, що як то воно добре буде, коли ми всі житимемо один близько другого, як гарно закипить у нас робота», та що «ми Вас тут на руках носитимемо», — Липинського не переконували. У дотепер недрукованому листі з 24. VII. 1926 р. Липинський писав Дорошенкові, що

«Мій переїзд до Берліну перед скінченням «Листів» єсть для мене особисто тяжким ударом... в результаті дасть мінус для спільного нашого діла...»

Слушно уважаючи свою ідеологічну працю найважливішою для гетьманського руху, Липинський у дальшому листі з 10. VIII 1926 р. пояснює, що в Райхенау він «міг би закінчити свої «Листи» в умовах... найкращих». У свідомості, що «Листи» лишаться незакінчені, Вячеслав Липинський бажав лише, щоб його «переїзд приніс користь нашій справі більшу, ніж втрата, яку він їй робить». Як уже сказано, це не справдилось. Пізніше Липинський писав:

«У Берліні (куди мене, всупереч моїм бажанням і попередженням, граючи на моїх почуттях обов'язку, перетягнуто з Райхенау) я так у р. 1927 занедужав, що мусів у півмертвому стані вернутися назад до Австрії...»⁶⁶

На стан здоров'я Липинського вплинули також інтриги, які панували в українських колах Берліну, а Липинський і так був нервовий, а до того надто пряомолінійний, щоб це його не дратувало і не вичерпувало. Це довело до гострого конфлікту, який закінчився тим, що естаблішмент гетьманського руху проголосив Липинського божевільним,⁶⁷ а Липинський опублікував свій «Лист до редакції в «Ділі» 3. IX. — 9. X. 1930 р., в якому у типовий для нього гострий і перескравлений спосіб з'ясував справу.

У конфлікті Д. Дорошенко, який і сам на власній шкурі зазнав берлінських інтриг,⁶⁸ довгий час участі не брав і явно співчував Липинському. Цей неутралітет Д. Дорошенка використали обидві сторони для контактів, який довів до того, що 20-річна дружба між Дорошенком і В. Липинським порвалася, хоч обидва і висловлювали свій

⁶⁵ Листи Д. Дорошенка Липинському з 14. і 15. VII. 1926 (стор. 230—231).

⁶⁶ «Збірник Хліборобської України», т. I, Прага 1931, стор. 20.

⁶⁷ *Op. cit.*, стор. 14.

⁶⁸ Лист Д. Д. до В. Лип. з 2. VI. 1928 (стор. 293), 27. VI. 1928 (стор. 298), 18. XI. 1928 (стор. 323), 14. XI. 1930 (стор. 392) і т. д.

жаль з того приводу.⁶⁹ Так скінчилося дружнє спілкування цих двох великих істориків.

Статтю можна було б ще значно поширити, однак і з написаного ясно виходить суть наукової співпраці між Липинським і Дорошенком. Зайнятий ідеологічною працею В. Липинський був унапрямленим чинником, а швидкий на перо Дорошенко був більше рухливим і творчим, зокрема якщо йдеться про популяризацію української історичної науки серед своїх і чужих. Тривалим результатом їхньої якнайтіснішої співпраці є п'ять збірників «Хліборобської України» і другий том «Історії України 1917—1923 рр.», що відомий також із підзаголовку «Українська Гетьманська Держава 1918 року». При тому не можна, однак, забувати, що в своїй науковій діяльності вони були пов'язані тисячами часом явних, часом зовсім непомітних ниток. Вплив Липинського на Дорошенка в історичній галузі величезний і він тривав аж до смерті Дмитра Івановича Дорошенка в 1951 році. Вплив Дорошенка на Липинського менше помітні, а йшли вони зокрема в злободенних справах, зм'якшенню гострого стилю Липинського тощо, отже торкаються більше суспільно-громадської ніж історичної ділянки. Концепційно Дорошенко підлягав міцному впливові Липинського, хоч він і не завжди був ідеологічно витриманим з точки зору Липинського.

⁶⁹ З ностальгією згадує Д. Дорошенко в своєму листі до В. Липинського 18. V. 1931 (стор. 399), як В. Л. торік писав: «Коли то ми знову, як в давні часи, будемо по приятельськи бесідувати про те, що нас обох цікавить, а не про злобу дня!».